

27. Киселев Н.Н. Мирозрение и экология / Николай Николаевич Киселев. – К.: Наукова думка, 1999. – 130 с.
28. Маркова А.К. Психологическая культура учителя / Аэлита Капитоновна Маркова. – М.: Просвещение, 2000. – 37 с.

УДК 37.018.2

В.Ю. Щербина

В.СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ВИХОВАННЯ ЦІННОСТЕЙ СІМ'Ї

У статті на основі спадщини В.Сухомлинського розглядаються особливості формування сімейних цінностей у дитини у результаті виховання.

In the article on the basis V.Sukhomlynsky's heritage peculiarities of forming the family values of the child in the result of upbringing are considered.

Орієнтація на педагогічні цінності сім'ї значною мірою визначає сьогодні державну політику України в галузі освіти і виховання дітей та молоді. У програмних документах про школу, наукових концепціях сімейного виховання чітко прослідковуються лінії на визнання зростаючої ролі сім'ї у формуванні особистості.

Таким чином, виховання дитини в сім'ї стає одним із природних прав, успішність реалізації якого, з одного боку, гарантується юридичними й економічними законами нашої держави, а з другого, забезпечується результатами наукових і практичних досліджень з питань сімейного виховання, створенням нових технологій виховання дитини в сім'ї.

Уперше в педагогіці В.Сухомлинський обґрунтував неповторну концепцію, яка базується на глибокому психологічному аналізі сімейних відносин, принципах гуманізму, визнанні дитини вищою цінністю, визначив місце сім'ї в цілісному процесі формування особистості, розробив і перевіряв на практиці ідею співдружності сім'ї і школи у вихованні дітей тощо. Його наукові напрацювання, практичний досвід були і залишаються базовими для подальшого розвитку теорії і практики сімейного виховання в Україні.

Розкриття В.Сухомлинським сутності таких понять, як: «цінності сімейного виховання», «педагогічна культура батьків», «проекування людини в сімейному середовищі», «шкільно-сімейне виховання» та ін. дає можливість прослідкувати особливості і тенденції їх розвитку.

Разом з тим, якщо уважно проаналізувати стан освоєння і використання спадщини В.Сухомлинського з питань сімейного виховання, маємо констатувати, що означений аспект науково-практичної діяльності вченого залишається малодослідженим і потребує подальшого вивчення і поцінування, а розроблена ним методика, висновки і рекомендації щодо виховання дитини в сім'ї, формування основних сімейних цінностей в дитини не використовуються належним чином ні в теорії, ні в практиці родинного виховання.

Мета публікації – на основі спадщини В.Сухомлинського дослідити найважливіші цінності сім'ї, які мають сформуватися і усвідомитися дитиною у процесі виховання; довести, що сім'я для дитини – основна цінність, основа для розвитку і становлення її як особистості.

«Сім'я в нашому суспільстві, – писав В.Сухомлинський, – це первинний осередок багатогранних людських відносин – господарських, моральних, духовно-психологічних, естетичних, виховних. Однак могутньою виховною та облагороджуючою силою для дітей вона стає тільки тоді, коли батько і мати бачать високу мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують їх в очах дитини» [3: 414]. В.Сухомлинський глибоко досліджує внутрішній світ дитини, закономірності її розвитку, залежність формування її мотивів, потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій від впливу сімейного середовища, зусиль вихователя і вихованців.

Мету сімейного виховання педагог формулював у дусі тих вимог, які ставляться перед загальною системою виховання особистості взагалі. Адже зусилля сім'ї і школи, інших виховних інституцій мають діяти в одному напрямі. Не потребує доказів і той факт, що В.Сухомлинський високо підніс роль і значення сім'ї у вихованні підростаючого покоління. У величезному педагогічному доробку українського педагога важко навіть знайти праці, в яких би він не оспівував, не опоетизовував сім'ю, не піклувався її проблемами. Вражає не тільки наукова виваженість і переконливість його тверджень і висновків, але їх емоційність і художність. Сім'я, в інтерпретації педагога, – це казкова піна морська, з якої народжується краса, і якщо немає таємничих сил, які породжують цю людську красу, функція школи завжди буде зводитися до перевиховання» [1: 3].

Виховання дітей, наголошує Сухомлинський, вимагає від батьків величезного напруження сил, веде не лише до гармонійного розвитку дітей, але й до самовизначення батьків, утвердження їх людської гідності. «Є десятки, сотні професій, спеціальностей, робіт, – зазначає педагог, – один буде залізницею, інший зводить житло, третій вирощує хліб, четвертий лікує людей, п'ятий шиє одяг. Та й науніверсальніша, найскладніша і найбагородніша робота, єдина для всіх і водночас своєрідна, неповторна в кожній сім'ї – це творення людини» [3: 413].

Успіх досягнення поставленої мети В.Сухомлинський безпосередньо пов'язував із пріоритетністю в підході батьків до виконання своїх виховних обов'язків: «Яка б у вас відповідальна, складна, творча робота не була на виробництві, – знайте, що вдома на вас чекає така ж відповідальна, так ж складна, така ж тонка робота – виховання дитини. Скрізь вас можна замінити іншим працівником – від сторожа на тваринницькій фермі до міністра; справжнього ж батька не замінить ніхто. І якщо перед вами вибір – іти завершувати роботу, за яку – ви це точно знаєте – вас представлять до високої нагороди, чи йти до школи, рятувати сина, з яким нещастя, – ідіть до школи, рятуйте сина» [3: 411].

Виховання дітей – це віддавання духовних сил. Людину ми творимо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю матері і батька до людей, глибокою вірою в красу і гідність людини. Чудові діти виростають у тих сім'ях, де батько і мати посправжньому люблять одне одного і водночас люблять і поважають людей. «Я відразу бачу дитину, в якій батьки глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять одне одного. У цієї дитини – мир і спокій в душі, глибоке душевне здоров'я, щиросердна віра в добро, віра в красу людську, віра в слово вихователя» [3: 413]. Вплив сім'ї на дитину настільки великий, що людина відчуває, несе в собі протягом усього життя. Починає дитина пізнавати світ людини з батька і матері, далі учитель разом із батьком і матір'ю веде її по першій стежці життя, потім у дію вступають інші виховні інституції, активізується процес саморозвитку.

В.Сухомлинський займався різноманітними проблемами сімейного виховання. Серед них – сім'ї і сімейне виховання у житті дитини, формування її як особистості. Педагог із нових позицій підходить до оцінки життєвої позиції і ролі дитини в сім'ї. Діти в сім'ї – це не тільки слухняні виконавці волі батьків і старших, вони рівноправні члени сім'ї, активні учасники всіх сімейних справ, вони можуть чинити взаємний позитивний вплив на сім'ю, поведінку батьків і старших, їх ставлення до своїх сімейних і громадських обов'язків. Вони не повинні відчувати своєї нерівності, неповноцінності, приниженої гідності. В.Сухомлинський активно відстоював право дітей втручатися в сімейні справи. Він указував на необхідність єдиних уявлень у батьків щодо виховання дітей, а звідси впливає єдність їх вимог.

Сім'я – це справжня школа виховання сердечності, душевності, доброзичливості. Це начало всіх начал, той виховний інститут, де закладаються основи всебічного розвитку особисті. У роботі «Павлиська середня школа» В.Сухомлинський писав: «Сім'я – це перша школа інтелектуального, морального, естетичного і фізичного виховання, що батько й мати, старші брати і сестри, дідусь і бабуся є першими вихователями дітей і залишаються ними тоді, коли їх вихованці пішли в школу» [7: 52]. Влада сім'ї безмежна. І не враховувати цю владу не можна; потрібно вдумливо і серйозно ставитися до сімейних впливів на дитину.

Вона повинна бути більше в сім'ї, проявляти піклування про своїх батьків, дідуся і бабусю, молодших братів і сестер. «Ми вчимо своїх дітей, як приносити радість рідним і близьким. Ми радимо: на присадибній ділянці посадить Материнське дерево, Материнський кущ винограду. Посадить Яблуню батька і Яблуню діда, Яблуню бабусі і Яблуню сестри. У дітей ця порада завжди викликає захоплення. Вони беруть у шкільному розсаднику саджанці яблунь і винограду, несуть їх додому. Копають ямки, саджають Яблуню матері і Виноградний кущ матері. Саджають деревця батькові, бабусі і дідусю, брату і сестрі. Як багато чистих та світлих відчуттів у цій дитячій праці, скільки радості дає він і дітям, і старшим рідним. Прийшла весна, діти ідуть дивитися: чи скоро розпустяться бруньки на Материнській яблуні, чи не вимерз виноград. Влітку поливають дерева, оберігають їх від шкідників. Перший цвіт на яблуні, перша зав'язь плодів – нова і нова радість. Чекає, не дочекається дитина, поки дозріють яблука. А достигли – ціле свято. Бере дитина тарілку, зриває плоди, приносить їх матері, батькові, бабусі, дідусю, братові і сестрі. Так дитяче стає благородним» [2: 80]. Дитина, яка принесла гроно винограду матері з куща, посаженого власними руками, ніколи не забуде матері, не забуде свою колиску.

Особливу роль педагог відводив матері. В.Сухомлинський у своїй школі створив культ матері, дух високого ставлення до жінки. Мати для В.Сухомлинського була джерелом людського життя і краси, найсвятішим і найпрекраснішим у житті людини. У розумі, почуттях, душевних пориваннях матері полягають перші витoki моральності. Розумна, духовно багата, горда людина, яка вміє дорожити своєю духовною володаркою і повелителькою в сім'ї. Від її авторитету залежить авторитет інших членів сім'ї. Важливо, щоб у школі і сім'ї виховувалося у дітей благородне ставлення до жінки-матері. У Павлиші народилася прекрасна традиція – восени і навесні відзначати Свято матері. «У життя нашої школи ввійшли традиції, завдяки яким праця для сім'ї викликає у дітей надзвичайно радісні і хвилюючі почуття. Одна з таких традицій – Свято матері. Кожна дитина готує подарунок матері, бабусі. Найкращий подарунок – квіти, вирощені в теплиці або у куточку живої природи. І чим більше сил віддають діти для того, щоб серед зими зацвіли, проліски, тим більше радості отримують від своєї праці, тим дорожче, рідніше стає мати.

На Свято матері ми особливо запрошуємо тих матерів, яких знає і поважає все село. Культ матері – творця всього самого найкращого і самого величного – має господарювати в школі – це одна із заповідей нашої системи виховної роботи», – писав В.Сухомлинський [2: 82]. Немає любові сильнішої материнської, немає ніжності, ніжнішої ласки і турботи матері, немає тривоги, тривожнішої за безсонні ночі і розплющені очі матері. «Якщо в серці сина загориться іскра в тисячу разів менша за факел материнської любові, то і тоді ця іскра буде все життя горіть непогасним полум'ям» [2: 82]. Діти жаліли і оберігали серце матері. При вході в школу в очі кидався стенд: «Мати, пам'ятай, ти головний педагог, головний вихователь. Від тебе залежить майбутнє суспільства»

Значну роль В.Сухомлинський відводив батьку. Його роль визначалася єдиним словом – відповідальність. Справжній батько – особистість сильна, яскраво виражена, людина мужня і мудра. Мужність чоловіка, батька, на думку В.Сухомлинського, полягає в умінні захищати і оберігати жінку і дітей [6: 438]. Могутня духовна сила виховання закладена в тому, що діти вчаться дивитися на світ очима батька, вчаться у батька поважати, шанувати матір, бабусю, жінку. «Батько прийшов з роботи – і перше, про що він запитує – як здоров'я його бабусь – матері і жінки» [6: 438].

Мистецтво виховання в сім'ях полягає в тому, що моральне багатство твориться взаємовідносинами, де тісно переплітаються добро і любов з суворим обов'язком і працею, з особистим прикладом. «Поважайте, діти, матір і батька, дорожте ними, бережіть їх; вони дали вам життя, вони творять для вас радість і щастя – цю думку ми внушаємо дітям, розповідаючи про їм про працю і тривоги матерів і батьків, про безсонні ночі біля дитячого ліжка» [2: 79]. Серце дитини дуже ясно уявляє собі картини, які відображають цю дійсність. Дитині хочеться принести матері і батьку радість. Це бажання має велику силу. «Не можна прогавити золоті роки дитинства – нехай саме в ці роки дитина не тільки насолоджується

радість, створеними для нього батьками, але і сам приносить радість для батька та матері; нехай з юності в його серці живе турбота про рідну матір, батька, дідуся і бабусю; нехай хвилюється та переживає дитяче серце, коли у батьків якісь негаразди, нехай вночі не спить дитина, думаючи про батька та матір» [2: 80].

Найперша умова існування щасливої родини – любов між батьками. «Подружня любов – це ті найтонші корінці, що живлять дерево батьківської і материнської мудрості. Любити дружину – це значить шанувати її, берегти, боготворити її, вірити розумом і серцем, що вона – найкраща з усіх жінок світу, тому що вона твоя дружина і мати твоїх дітей, отже, не зраджуй їй навіть у думці» [3: 413].

Немає для батька і матері більшої радості, чим подяка їх дітей, і немає нічого гіршого для материнського і батьківського серця, ніж відчуття байдужості, невдячності; вони відчули, що забули про все добре, зроблене для них рідними. Невдячний син, невдячна дочка – у народній етиці це найгостріше, найглибше осудження людських вад. «Якщо ви, батьки і матері, прагнете, щоб ваш син хотів бути хорошою людиною, дорожив своєю гідністю, щоб слово і воля батьківські і материнські були для нього непорушним законом, – навчіть його в дитинстві бачити все дерево життя – від найтонших коренів до відмираючих гілок, які відходять у небуття» [5: 581]. Повага народжується із спільності духовного життя батька, матері, дітей. Повага – це не просте знання занять батьків. «Нерідко буває, що син надто вже добре розуміє, скільки здоров'я, енергії вкладає в нього мати, але безсердечно, байдуже ставиться до неї. Поважати батьків – це означає виявляти в чомусь самого себе, бачити себе в чомусь» [4: 445].

На думку В.Сухомлинського, батьки, які все дозволяють своїм дітям, позбавляють їх щастя, яке неможливо купити, продати, передати в спадок і т.д. Не треба задовольняти всі потреби і бажання дитини, а необхідно їх окультурювати. «Культура людських бажань – це стовпова дорога сімейного виховання. Ми переконуємо матерів і батьків, що дати дітям щастя – це зробити їх бажання морально виправданими» [4: 442].

У сім'ї найтоншими доторканнями батька і матері до дитячого серця і розуму пишеться наймудріша, найскладніша і водночас найпростіша – тому, що вона доступна кожному батькові і матері – сторінка книги, яка називається суспільством.

У процесі сімейного виховання у дитини формуються основні цінності, якими вона має дорожити, – любов до батьків, рідних, взаємоповага, бажання прийти на допомогу у будь-яку хвилину. Діти вчаться цінувати бажання і прагнення батьків. Любов дітей до матерів і батьків – це радість затрати духовних сил в ім'я того, щоб принести щастя улюбленій людині.

Як писав В.Сухомлинський: «Любов – це велика сила, це ніжне, тендітне, вередливе дитя мужності. Продовжувати себе у своїх дітях – означає бути мужнім у любові» [5: 584].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинский В.А. Мудрость родительской любви. – М.: Молодая гвардия, 1988. – 303 с.
2. Сухомлинский В.А. Родина в сердце. – М.: Молодая гвардия, 1978. – 174 с.
3. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка // Вибр. тв. у 5 т. – К., 1977. – Т.5. – С.410 – 414.
4. Сухомлинський В.О. Лист молодому батькові // Вибр. тв. у 5 т. – К., 1977. – Т.5. – С.440 – 446.
5. Сухомлинський В.О. Ми продовжуємо себе в дітях // Вибр. тв. у 5 т. – К., 1977. – Т.5. – С.578-584.
6. Сухомлинський В.О. Моральні цінності сім'ї// Вибр. тв. у 5 т. – К., 1977. – Т.5. – С.436-440.
7. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибр. тв. у 5 т. – К., 1977. – Т. 4. – С.7-390.
8. Ханбиков Я., Попова А. Родительская педагогика В.А.Сухомлинского // Нар. образование. – 1988. – №7. – С.80-82.